

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

ANDREA KOREČKOVÁ:

Idea křesťanského kánonu vo vzťahu rozdelenia cirkvi a synagógy

Práce předložena na UK ETF v oboru Biblická teologie, na jaře 2006

Vedoucí práce prof. P. Pokorný

1. K formě

Předložená práce má 166 číslovaných stran a po formální stránce je zpracována pečlivě. Je rozvržena do 12 kapitol, které jsou dále členěny do menších celků, označených desetinným číslováním. Na konci je připojen seznam literatury a rejstřík citovaných primárních pramenů, zahrnující vedle biblických a pseudepigraphických spisů i ranou patristickou literaturu a antické řecké i židovské autory.

Práce je psána slovensky, takže její jazykovou úroveň si netroufám posuzovat, obecně je její jazyk dobře srozumitelný. Průběžně číslované patové poznámky jsou užívány převážně kodkazům na literaturu, občas se v nich objeví detailnější výklady exkursorické povahy, které by se někdy spíše hodily do textu jako petitové odstavce (např. komplex poznámek 34–37 na str. 15n, či pozn. 62 na str. 25, výklad o očitém svědkovi v pozn. 197 na str. 70 apod.), případně (celkem nadbytečně) plné znění citátů z biblických knih. Bibliografické údaje jsou v poznámkách většinou mírně zkrácené, plný údaj je možno dohledat v abecedně řazeném seznamu literatury; při tomto způsobu citování by zkrácení mohlo být výraznější. Výraznější nepřesnost jsem zde objevil jedinou: v pozn. 114 a 119 je jako spoluautorka Bergerových *Theologiegeschichte* uváděna Ch. Nord. Zkratky biblických knih jsou uváděny podle anglosaského úzu, podobně v některých případech odkazy k pramenům patristickým (např. *AgAp* na str. 25 zřejmě pro *Contra Apionem*, podobně na str. 109 proti obvyklému způsobu názvy Josephových spisů uvedeny anglicky). V souvislosti s Egertonovým papyrem (kap. 4.4.) je odkazováno na jeho verše, ve skutečnosti však jde o řádky. Výjimečně se objeví chyby z přehlédnutí – např. ve jménu biskupa Hippolyta (str. 96 ad.). Další drobnosti jsem vyznačil v exempláři práce.

2. K obsahu a metodě

Práce si klade za cíl „zmapovat první kroky“, které vedly k vytvoření křesťanského Písma (str. 8). Chronologicky období těchto sledovaných prvních kroků vymezuje tradičně a nekontroverzně jako dobu od vzniku nř spisů po Ireneu. Také základní periodizaci tohoto období přejímá bez diskuse od J. B. Součka, který proces vzniku kánonu členil do třech etap: vznik textů, vznik myšlenky kánonu, ustálení ohraničené sbírky kanonických spisů (viz str. 9). Jak naznačuje název práce (ovšem poněkud nejednoznačně formulovaný: co znamená „idea ... ve vztahu rozdělení...“?), speciálním aspektem, který při vzniku křesťanského kánonu chce sledovat, je vydělování křesťanské církve ze židovství.

Co přesněji rozumí „mapováním“, však autorka nevysvětluje a přiřazení jednotlivých kapitol tojřázovému postupu, který uvedla na počátku, nijak zřetelně nenaznačuje. Lze je chápat např. takto: po první kapitole, která stručně definuje pojem kánon a rovněž stručně přehlíží dosavadní bádání na tomto poli, následují tři kapitoly věnované *vzniku spisů*, které později utvořily křesťanský kánon: židovské Bible (Zákona a Proroků; kap. 2), Pavlových spisů (kap. 3) a evangelií (kap. 4).

Další kapitoly pak zřejmě sledují postupné utváření *ideje kánonu*. Kap. 5 počátky tohoto procesu hledá mezi texty tvořícími předstupně větších literárních celků epištol a evangelií (vyznavačské formule, liturgické tradice – zvl. tradice večere Páně, pašijní příběh a tradice o vzkříšení). Kap. 6 pak zkoumá, jak je ve zmínkách apoštolských otců doloženo čtení evangelií při bohoslužbě, tedy jejich užívání v jisté analogii k dosavadnímu židovskému Písmu. 7. kapitola je věnována otázce terminologické: kdy, jak a proč se pojem „evangelium“ stal označením spisů a začalo se ho používat

v plurálu. Kap. 8 se znovu vrací k raněkřesťanské bohoslužbě jakožto významnému faktoru identity vznikající křesťanské církve a na základě zmínek u apoštolských otců stručně rekonstruuje její podobu, resp. její hlavní specifické znaky.

Zbývající kapitoly jsou věnovány utváření vlastní *kanonické sbírky* křesťanského Písma, zejména její novozákonní části. 9. kapitola se tedy zabývá různými pohledy na sbírku evangelií, včetně dvou základních alternativ jejich četvrtosti (redukce – Markion, harmonizace – Tatián). 10. kapitola se vrací k otázce recepce Starého zákona v raném křesťanstvu, kterou sleduje především na kontrastu přístupů Markionova a Justinova. Kap. 11 uzavírá „mapování“ pohledem na již vzásadě ustálený dvojdílný kánon, jak se odráží v pojetí Ireneově. 12. kapitola je kratičkým (1,5 strany!) závěrem.

O metodě práce je obtížné povědět něco bližšího. Jak naznačuje autorkou užitý obraz „mapování“, je převažující zájem práce deskriptivní, přičemž tato deskripce z velké části vychází ze sekundární literatury, v níž byla cesta ke vzniku křesťanské Bible popsána mnohokrát. Analytický přístup v práci téměř zcela chybí; není jasné, jaké otázky si autorka při přehlížení látky klade, ani jakým způsobem na ně hledá odpovědi. Na začátku jednotlivých kapitol sice obvykle výslovně stanoví, čím se chce zabývat, avšak tato vymezení bývají dosti obecná a v pravidelných shrnutích, která uvádí na konci kapitol či jejich větších částí, se k nim většinou explicitně nevrací.

3. Hodnocení

Jak jsem již naznačil v předchozím odstavci, hlavním „výkonem“ předložené práce je podle mého názoru to, že autorka přečetla a přehledně zpracovala již existující sekundární literaturu k problému. Nedá se však říci, že by s ní vstoupila do rozhovoru; v práci se často jen kupí tvrzení různých autorů shromážděná na způsob poznámek z četby.

Několik příkladů za mnohé. Na str. 32 jsou k problému malého zastoupení ježíšovské tradice u Pavla pouze referována mínění tří badatelů, aniž by bylo zřejmé, ke kterému se přiklání autorka. Na str. 45n jsou bez diskuse převzata Lohseho kritéria pro určení starších tradic citovaných v epištolách. Výklad o dvojím předstupní Večeře Páně na str. 65n je svou stručností na hranici srozumitelnosti – čtenář musí znát studie, z nichž výklad vychází, především Lietzmannovu, na niž je jen bez diskuse odkázáno v poznámce (je ostatně otázkou, zda je vývoj ohledně VP možno chápat jako postupné odlišení od paschálního hostie, podle mého soudu je pravděpodobnější druhotné *spojení* poslední večeře s paschou!). V rámci výkladu o prvních zmínkách o „evangelium“ ve smyslu názvu spisu referuje na str. 81–83 o třech takových zmínkách v Didaché a uvádí dvě protichůdné interpretace tohoto jevu (Kelhoffer, Köster), aniž by se pro jednu z nich rozhodla či je jinak kriticky zhodnotila. Podobně na str. 100 v polemice von Campenhausena s von Harnackem.

Jelikož záběr takto zpracované literatury je poměrně široký – nevím o žádné významné monografii, k níž by autorka nepřihlédla –, jsou v práci alespoň zmíněna všechna důležitá témata, tradičně z otázkou kánonu spojená, žádné z nich však není souvisle a kriticky zpracováno.

3.1. Tato výtka se týká už hlavního, v názvu a v úvodu ohlášeného aspektu práce: otázky vztahu mezi vznikem křesťanského kánonu a vydělením církve z židovstva. Tento aspekt se projevuje především v tom, že práce nesleduje izolovaně vznik Nového zákona, nýbrž dvojdílného kánonu křesťanské Bible, jejíž částí zůstalo také Písmo Židů. To je jistě správné, avšak stačí to?

Otázka recepce (pozdějšího) Starého zákona hrála při vytváření samostatné identity křesťanské církve významnou roli. Starý zákon tu měl vlastně dvojí funkci: jednak byl církví převzat jako první díl kánonu, jednak se do jisté míry stal vzorem pro vznikající spisy Nového zákona, především evangelií. Ohledně obou těchto funkcí je ovšem možno a nutno klást další otázky. Jak přesně popsat onen proces převzetí židovského Písma? Šlo skutečně o prosté převzetí? Zdá se, že v křesťanském užívání „Zákona a Proroků“ lze velmi záhy sledovat tendence, které je odlišují od toho, co převládlo v židovství po pádu chrámu. Autorka si toho všimá především na křesťanské preferenci prorocství a prorocké (typologické, res. alegorické) interpretace sz textů, avšak soustavně tuto otázku nesleduje.

Ke specifičnosti křesťanské recepce SZ patří také to, že nebyla samozřejmá, jak ukazují tendence k odmítání SZ, nejvýrazněji reprezentované Markionem. Ani tento moment dějin křesťanského

kánonu autorka samozřejmě nepomíjí, nicméně zůstává opět víceméně u deskripce, nezabývá se např. otázkou, jakou logiku mělo v rámci dřívějšího křesťanského čtení SZ jeho odmítnutí, či jakou logiku mělo naopak jeho zachování, které se prosadilo jako většinový a pravověrný názor.

Otázka recepce SZ tedy jednoznačně s vydělováním církve z židovství souvisí. Souvisí s ním však také vznik NZ? Tuto otázku by po mém soudu bývalo bylo záhodno položit. Zdá se, že k definitivnímu oddělení církve od synagogy došlo výrazně dříve, než ke vzniku nz kánonu – přinejmenším jednu generaci (od 1Pt k Ireneovi) církev kánon ještě nepotřebovala. A nebo ho už de facto měla?

3.2. Podrobnější reflexi mělo být podle mého soudu podrobena také základní schéma pro popis vzniku kánonu převzaté od J. B. Součka (je opravdu jeho autorem?). Schéma dobře postihuje tři základní (logické) aspekty kanonického procesu (materiál – idea – ohraničení), avšak lze ho použít k popisu chronologie tohoto procesu? Schéma naznačuje, že se jednotlivé aspekty mohou objevit nezávisle, že tedy mohou být kanonizovány spisy, které s tímto záměrem nevznikaly, že samotná myšlenka kánonu může vzniknout nezávisle na textech, které do kánonu budou vybrány. To jsou však jen teoretické možnosti. Při bližším zkoumání se ukáže prolínání těchto aspektů. Jde vlastně jen o *tři druhy otázek, které je sledovanému materiálu možno klást*. Přehlednosti práce, ale především její vnitřní argumentace by bylo prospělo, kdyby byla členěna takto logicky, nikoli chronologicky.

3.3. Zmíněná prolutost aspektů se projevuje zřetelně na prostředním, který je podle mého názoru pro daný problém nejzajímavějším a nejzávažnějším, na otázce vzniku myšlenky (potřeby) kánonu. Její kořeny je patrně třeba sledovat v jistých nárocích autority spojených v později kanonických spisech již s jejich vznikem (to se týká přinejmenším pavlovských epištol a evangelií). Tedy: *jaký byl koncept autority v rané církvi, jak se vyvíjel, kdy a proč se ukázalo potřebným spojit autoritu s kanonizovaným textem („Písmem“)?* Korečková si těchto otázek všímá, s metodicky správnou intuicí se např. snaží komparativně sledovat, jaké postavení měly nově vznikající křesťanské spisy vedle již klasické „normy“, Zákona a Proroků, což je viditelné zejména na jejich užívání v bohoslužbě. Jednotlivá pozorování jsou však roztroušena na různých místech práce a nejsou nijak systematicky zpracována.

Neurčitost, která má podle mého názoru metodicky neblahý vliv na celou práci, se týká samotného pojmu kánon. Krátký odstavec, který je jeho definici věnován v úvodu práce (str. 8), je věru málo. Je třeba reflektovat již zmíněný vztah ideje kánonu a konceptu autority v rané církvi. Vyřešení tohoto problému (výstižný popis tohoto vztahu) pak osvětlí všechna další specifika vzniku křesťanské Bible. Izde se zdá, že autorka tento problém přinejmenším cítí. Jakousi tezí, kterou tak ovšem nikde výslovně neformuluje, takže má spíš podobu opakovaně zdůrazňovaného pozorování (viz např. str. 44, 69, 72, 88, 96, 105, 109, 120), je důraz na to, že funkci „Písma“ získávají novozákonní spisy poměrně pozdě, že tedy poměrně dlouhou dobu v raném křesťanství převládaly jiné koncepty autority. Které to však byly? Je z pramenů doložitelné, že klíčem k celému problému byla *autorita Páně (vzkříšeného Krista)*, kterou bylo postupně nutno „zajišťovat“ a „upřesňovat“? Mám dojem, že pozorování, která Korečková uvádí, to potvrzují (primární autorita „slov Páně“ oproti příběhům, důležitost tradice, tedy řetězu svědků, oproti „písmu“, poměrně značná kreativita ve vztahu k Zákonu a Prorokům i k vlastním křesťanským tradicím), avšak postrádám tu nějaké soustavné a zřetelné vyjádření. Dá se takovýto proces (jakýchsi modifikací autority Páně) sledovat např. na proměnách v úzu termínu „evangelium“? A jak se to srovnává s autoritativními záměry spojenými se vznikem nz spisů, epištol a evangelií (např.: co znamená, že Markův autoritativní nárok nebyl dlouho rozpoznán, jak autorka uvádí na str. 109, nicméně jeho spis byl posléze kanonizován)?

3.4. Téměř žádná kritická reflexe není v práci věnována vztahu dvou základních částí nz kánonu, „evangelia a apoštola“. Šlo o dvě krystalizační jádra kánonu, jak se tradičně předpokládá? Jakou roli v raněkřesťanském konceptu autority hrála „apostolicita“ a proč?

V této souvislosti upozorňuji na chybný výklad na str. 45, v němž jsou pomíchány dva základní okruhy nz látek: před- a povelikonoční. Krátká povelikonoční vyznání přece nelze považovat za vyústění předvelikonočních ústních tradic zachycujících Ježíšova slova a činy!

A pokud jde o vztah k židovskému Písmu: hrál v této věci nějakou roli Pavlem ovlivněný pohled na Písmo jakožto „zákon“, „literu“ v protikladu k Duchu? Corpus paulinum je zejména ve druhé části práce dost opomíjen – je to odraz toho, že od 2. století je již hlavní ozornost upřena na evangelia?

3.5. Soustavnější *dotyk s prameny* prozrazují především výklady vycházející ze spisů apoštolských otců ve druhé části práce a výklad věnovaný druhému Egertonově papyru (str. 53–62). I zde však téměř chybí analýza, závěry jsou velmi kusé, bez vlastní argumentace. To se týká především závažné a zajímavé otázky vztahu PEg 2 ke „kanonické“ tradici, tedy synoptikům a Janovi. Autorka na 4 řádcích na str. 60 sice usuzuje, že PEg 2 představuje „tradici nezávislou na kanonických evangeliích“, avšak povahu této nezávislosti, ani důvody pro tento úsudek neupřesňuje. Například: odlišnost od synoptického podání ještě nemusí znamenat nezávislost. Jakého druhu a užití byl vlastně spis, jehož je PEg 2 fragmentem?

4. Závěr

Andrea Korečková si zvolila obtížné téma – obtížné rozsahem primární i sekundární látky i závažností otázek s ním spojených. Výsledek, který předložila, není příliš přesvědčivý: ve shromážděném materiálu se obtížně hledá jasná teze a argumentace, která by ji ověřovala. Bylo by tedy třeba v tomto smyslu práci doplnit o novou závěrečnou kapitolu, která by obsahovala zřetelné odpovědi alespoň na otázky, které jsem zmínil a které zde stručně rekapituluji:

1) Jaké je autorčino pojetí vztahu mezi křesťanskou ideou kánonu a pojetím autority v raném křesťanství? Z čeho a jak vznikla (specificky) křesťanská idea kánonu?

2) Jak probíhala křesťanská recepcí Starého zákona (židovského Písma)? Jak se profilovalo křesťansky specifické pojetí Písma?

3) Jakou roli ve vzniku kánonu (v kterých jeho stádiích) hrálo vydělování církve ze synagogy?

4) Evangelium a apoštol: jak a proč se zformoval kánon právě v této základní struktuře? Jak a proč dochází k přechýlení zájmu od „apoštola“ k „evangelium“ (tj. spisům s tímto názvem)?

Takovéto shrnutí by mohlo být hlavním obsahem obhajovací řeči.

S tímto doporučením či s touto výhradou doporučuji práci k obhajobě.

V Nymburce 3. července

Jan Roskovec, Th.D.